

УДК 504.06

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВІ:
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Князева Т. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Донецького державного університету управління

Князева Т.В. Развитие системы экологического менеджмента на предприятии: основные теоретические положения.

Робота присвячена дослідженню проблеми формування системи екологічного менеджменту на підприємстві. Сформульовано необхідність поєднання різних інструментів природокористування та охорони навколишнього середовища. Систематизовано основні положення системи екологічного менеджменту на підприємстві. У дослідженні визначено, що одним з напрямом вирішення глобальних екологічних проблем є побудова ефективної системи екологічного менеджменту на підприємстві. Сформульовано основні умови функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві з метою забезпечення її роботи. Систематизовано основні характеристики системи екологічного менеджменту промислового підприємства, які дають змогу використовувати наступальну стратегію на екологічному ринку та забезпечують конкурентоздатну позицію суб'єкта господарювання.

Kniazieva T.V. Development of environmental management in the enterprise: the basic theoretical propositions.

The paper studies the problem of formation of the environmental management system in the enterprise. Articulated the need to combine different tools of nature usage and environmental protection. Systematized the main provisions of the environmental management system in the enterprise. The study determined that a destination address global environmental problems is to build an effective environmental management system in the company. The basic conditions for the functioning environmental management system in the company to ensure its operation. Systematized the main characteristics of the environmental management of industrial companies that allow you to use an offensive strategy on the environmental market and provide the competitive position of the entity.

Князева Т.В. Развитие системы экологического менеджмента на предприятии: основные теоретические положения.

Робота посвящена исследованию проблемы формирования системы экологического менеджмента на предприятии. Сформулированы необходимость сочетания различных инструментов природопользования и охраны окружающей среды. Систематизированы основные положения системы экологического менеджмента на предприятии. В исследовании определено, что одним из направлений решения глобальных экологических проблем является построение эффективной системы экологического менеджмента на предприятии. Сформулированы основные условия функционирования системы экологического менеджмента на предприятии с целью обеспечения ее работы. Систематизированы основные характеристики системы экологического менеджмента промышленного предприятия, позволяющие использовать наступательную стратегию на экологическом рынке, обеспечивают конкурентоспособную позицию предприятия.

Постановка проблеми. Одна з найважливіших цілей промислового підприємства – створення основи та умов для сильного, новаторського, конкурентоспроможного промислового сектора, гарантуючи конкурентоспроможність і стабільність.

Інтерес суспільства полягає в тому, щоб довгострокові економічні та соціальні блага не приносилися жертву заради короткострокових фінансових прибутків. До недавнього часу існувала тенденція розглядати індустріалізацію та інтерес до навколишнього середовища як взаємно ворожі. Однак, зараз суспільство зрозуміло, що екологічно чиста промисловість не питання розкоші, а питання необхідності. Багато секторів промисловості беруть на себе відповідальність щодо збереження середовища та природних ресурсів. Таким чином, промисловість є не тільки частиною глобальних екологічних проблем, але частиною їх вирішення. Екологічна політика може сприяти оптимізації управління ресурсами, створення суспільної довіри і розвитку ринкових можливостей. Чисті та низько відхідні технології не тільки знижують забруднення, але економлять витрату сирих матеріалів і енергії, що зниження витрат може більш ніж відшкодувати вихідні, інвестиційні витрати і, таким чином, знизити собівартість одиниці продукції. З'єднання передового технологічного суспільства з сильною, творчою та пристосованою виробничою базою, в кінцевому рахунку, гарантує краще здоров'я та покращена якість життя населення.

Спеціальні зусилля потрібні, щоб уникнути обтяжливих адміністративних, фінансових і законодавчих примусів, які можуть перешкоджати створенню і розвитку промислових підприємств, для чого необхідна практична допомога вирішенні екологічних завдань, включаючи забезпечення експертною службою, навчальними програмами. Конфлікт між захистом навколишнього середовища економічної міжнародною конкурентоспроможністю походить від вузького розгляду джерел благополуччя. Сурові екологічні вимоги можуть стимулювати поліпшення і нововведення в промисловому секторі економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад у формування теорії і практики екологобезпечного природокористування внесли такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Бурков, І. Синякевич, Б. Данилишин, У. Баумол, Дж. Фарлей, для яких екологія є базовою основою сталого розвитку економіки. Дж. Сьєберт, В. Голян, Р. Костанза та інші у своїх дослідженнях приділяють увагу підходам щодо вдосконалення економічного механізму регулювання природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Вищезазначені вчені відзначають, що концепція екологозбалансованості природокористування є підґрунтям для формування національної екологічної доктрини. Узагальнюючи здобутки науковців, спрямованих на розв'язання проблем екологобезпечного природокористування, необхідно відзначити, що теоретико-методологічні питання екологізації природокористування потребують подальших досліджень.

Ціль дослідження – систематизування основних теоретичних положень системи екологічного менеджменту підприємства.

Результати дослідження. Взаємодія промислового підприємства з навколишньою середою відбувається на всіх стадіях виробництва від стадії видобутку і використання сировини, перетворення і переробки відходів. Сучасні промислові підприємства є джерело забруднень атмосфери і водоймів [2, с. 155]. Крім того, великі промислові підприємства займають великі виробничі потужності під основне виробництво і обслуговуюче, що передбачає відчуження земель. Концентрація шкідливих речовин в атмосфері, водному середовищі великих промислових центрів значно перевищують норми. Особливо несприятлива екологічна обстановка спостерігається у всіх великих містах, на території яких розташовані виробничі комплекси. Глобальна проблема майбутнього полягає в тому, що економічне зростання, ефективні та безпечні енергетичні поставки, чисте навколишнє середовище є сумісними цілями.

Система екологічного менеджменту підприємства – частина загальної системи менеджменту, що включає в себе організаційну структуру, планування, розподіл відповідальності, практична діяльність, процедури, процеси і ресурси, необхідні для

розробки, впровадження, досягнення цілей екологічної політики, її перегляду і коректування [6, с. 101; 7, с. 54].

Сучасний екологічний ринок не має єдиного точного визначення, однак під ним зазвичай розуміють товари та послуги, спрямовані на спостереження за навколишнім середовищем, запобігання, обмеження або пом'якшення екологічного збитку і сприяючі екологічно чистому економічному зростанню, а також товари, вироблені з екологічно чистої сировини, на основі екологічних технологій [3].

На міжнародному рівні арсенал економічних інструментів природокористування та охорони навколишнього середовища досить великий – це штрафи за забруднення, податки на право користування екологічними ресурсами, субсидії екологічно свідомим виробникам, відображення витрат на відновлення навколишнього середовища в собівартості продукції, створення ринку природних ресурсів та інші [1]. Необхідне поєднання економічних методів стимулювання охорони навколишнього середовища, виділення цільових державних ресурсів, використання коштів приватного сектора і донорів, нетрадиційних управлінських рішень і схем.

Очевидно, що спроби створити універсальні, обов'язкові для всіх країн екологічні регламентації для економічної діяльності будуть приречені на провал до тих пір, поки в світі не буде подолана зростаючий розрив між бідністю і багатством, не вирішено базові соціально-економічні проблеми в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, не створений сприятливий режим для доступу товарів на світові ринки, не розроблені ефективні механізми з фінансування розвитку.

Дотримання і виконання розроблених і закріплених законодавством правових, технічних, екологічних, економічних, соціально-психологічних вимог у процесі виробничої діяльності вимагає створення на підприємстві системи, яка займається адміністрування екологічно спрямованих робіт і проектів, а також несе відповідальність за результати їх виконання. Важливими умовами її існування є [5, с. 132]: формування єдиної екологічної політики та цільової програми; наявність у керівних кадрів системи екологічного менеджменту відповідних кваліфікації та досвіду роботи в даному напрямку; чітке осмислення співробітниками підприємства своїх завдань, обов'язків і прав у процесі виконання цільової програми; розробка та впровадження на підприємстві єдиних методів, процесів для виконання екологічно спрямованої цільової програми; створення засобів і умов для виконання цільової програми. Для виконання цих умов необхідні мотивація, навчання, інформаційне та технологічне забезпечення співробітників, що представляють головну силу в процесі охорони навколишнього природного середовища. Виконанням цих функцій і покликана займатися система екологічного менеджменту підприємства.

Система екологічного менеджменту часто визначається також як система планування, організації, виконання та контролю діяльності підприємства, спрямованої на досягнення природоохоронних цілей підприємства і довгостроковій стабільності підприємства в цілому [7, с. 99]. Така система здійснює екологічно спрямовану діяльність, що пронизує всі функції підприємства. Її основним недоліком є те, що вона не передбачає можливості створення, розвитку, зміни засобів і умов природоохоронних цілей підприємства і передбачає використання лише наявних коштів на підприємстві. Пріоритети на такому підприємстві віддаються економічним цілям, екологічні цілі і природоохоронні заходи включаються до загального плану підприємства в рамках дотримання законодавчих нормативних актів чи жорсткої конкурентної боротьби.

Дане визначення відповідає системі екологічного менеджменту на промислових підприємствах, які використовують оборонну стратегію. Підприємства, які використовують наступальну стратегію, повинні розробляти план заходів щодо вирішення екологічних проблем на всіх стадіях створення і виготовлення продукції. Цьому повинна відповідати система екологічного менеджменту – система створення, управління та розвитку засобів і умов для виконання поряд з економічними, фінансовими та

соціальними цілями підприємства екологічних цілей, починаючи загальними стратегічними і закінчуючи оперативними.

Система – єдність, що складається з взаємозалежних частин, кожна з яких привносить щось конкретне в загальні характеристики цілого. За характером взаємозв'язків із зовнішнім оточенням система екологічного менеджменту є відкритою системою. Традиційна система формального екологічного менеджменту являє собою закриту систему. Основні позитивні риси системи екологічного менеджменту на підприємстві [5, с. 156]: поліпшення екологічної діяльності підприємства; зниження екологічної відповідальності; конкурентні переваги; поліпшення відповідності стандартам; зниження витрат; зниження ризику екологічних катастроф; залученість працівників підприємства; поліпшення іміджу фірми; підвищення довіри серед споживачів; полегшення доступу до позикового капіталу.

В основі функціонування системи екологічного менеджменту лежить спіраль, цикл, що повторюється, спрямований на послідовне вдосконалення системи менеджменту в цілому. Для системи екологічного менеджменту характерна яскраво виражений зворотній зв'язок, практично відсутній в формальному екологічному менеджменті. На основі проведеного аналізу можна сформулювати основні положення системи екологічного менеджменту на підприємстві (рисунок 1).

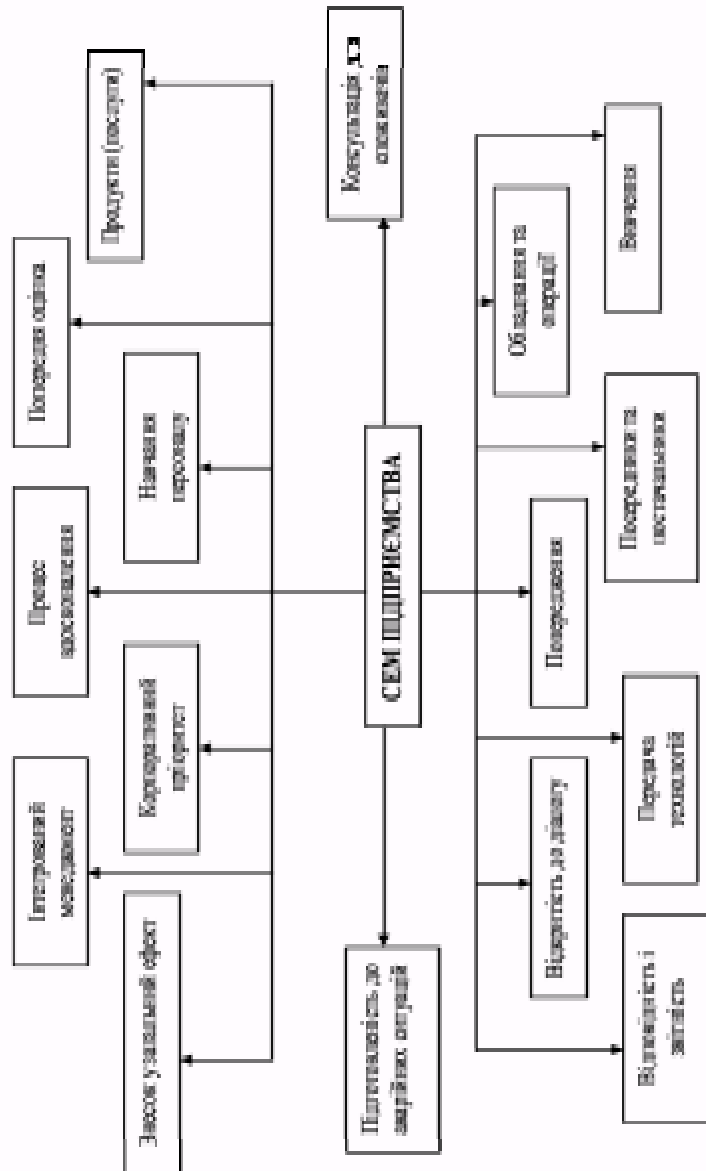

Рисунок 1. – Система екологічного менеджменту підприємства (складено автором за [4, 5, 7])

Ці положення можна охарактеризувати таким чином:

корпоративний пріоритет: визнання екологічного менеджменту одним з головних корпоративних пріоритетів і ключовим визначальним фактором для сталого розвитку, формулювання політики, прийняття програми і установка методів проведення операцій екологічно прийнятним способом;

інтегрований менеджмент: впровадження екологічної політики, програми і методів у підприємницьку справу як суттєвого елементу управління в усіх його функціях;

процес вдосконалення: вдосконалення екологічної політики, програми та підвищення екологічної ефективності з урахуванням технічних розробок, наукових досягнень, вимог споживача та очікувань суспільства, вважаючи вихідною точкою правові норми, застосування критеріїв стану навколишнього середовища в міжнародному масштабі;

навчання персоналу: навчання, підготовка, мотивування персоналу здійснювати свою діяльність з розумінням відповідальності за стан навколишнього середовища;

попередня оцінка: оцінка впливу на навколишнє середовище до початку нової діяльності або реалізації нового проекту, до виведення обладнання з експлуатації;

продукція (послуги): розробка та поставка продукції (надання послуг), які не роблять надмірного негативного впливу на навколишнє середовище і є безпечними при їх використанні за призначенням і економічними з точки зору споживання енергії та природних ресурсів, які можуть бути повторно використані або безпечно утилізовані;

консультація для споживачів: консультування та, де необхідно, навчання, споживачів і посередників безпечного використання, транспортування, зберігання та утилізації продукції, що поставляється і застосування аналогічних тез при наданні послуг;

обладнання та операції: розробка, проектування, експлуатація обладнання, здійснення діяльності, беручи до уваги ефективно використання поновлюваних ресурсів, мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище та виробництва відходів, а також безпечно і відповідально видалення невикористовуваних відходів;

вивчення: забезпечення вивчення впливу на навколишнє середовище сировини, продукції, процесів, викидів і відходів, пов'язаних з підприємством, а також способів мінімізації негативних впливів;

попередження: модифікація виробництва, застосування маркетингового інструментарію, використання продукції, послуг або ведення робіт згідно з науковими і технічними досягненнями, з тим, щоб запобігти погіршення якості навколишнього середовища;

посередники і постачальники: сприяння прийняттю екологічних принципів посередниками і постачальниками, заохочуючи і, де доречно, вимагаючи поліпшення їх методів роботи з точки зору екологізації виробництва і реалізації продукції;

підготовленість до аварійних ситуацій: розробка та підтримання в робочому стані всіх елементів системи «підприємство»;

передача технологій: внесення вкладу в передачу екологічно прийнятних технологій і методів управління за допомогою приватного та державного секторів економіки;

внесок у загальний ефект: внесення вкладу у розвиток державної політики, підприємництва, урядові програми, навчальні програми вищих навчальних закладів, які повинні розширити обізнаність про проблеми, пов'язані з навколишнім середовищем, посилити її охорону;

відкритість до діалогу: заохочення відкритості до діалогу із співробітниками та громадськістю, передбачаючи їх заклопотаність потенційною небезпекою і впливами операцій, продукції або послуг, включаючи ті, які мають глобальний характер, реагуючи на дану заклопотаність;

відповідність і звітність: визначення екологічної ефективності, регулярний екологічний аудит, підтвердження вимог законодавства; періодичне надання інформації власникам, співробітникам, органам влади та громадськості.

Висновки. Слід зазначити, що загальноприйнята цілісна теоретична концепція екологічного менеджменту до теперішнього моменту відсутня. До причин даної ситуації можна віднести той факт, що при управлінні екологічною безпекою зачіпаються всі функції і завдання сучасного підприємства. Також слід враховувати і те, що системи екологічного менеджменту функціонують відносно нетривалий період часу. Тому цілісна теоретична концепція екологічного менеджменту вимагає свого рішення і обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Бурков В.Н. Механизмы управления эколого-экономическими системами / В.Н. Бурков, Д.А. Новиков, А.В. Щепкин; Под ред. С.Н. Васильева. М.: Физматлит, 2008. – 244 с.
2. Маслоковская Е.П. Пакеты инструментов экологического регулирования / Е.П. Маслоковская // Методы решения экологических проблем / Под ред. Л.Г. Мельника, Е.В. Шкарупы. [Вып. 3]. – Сумы: Изд-во СумГУ, 2010. – С. 153-164.
3. Пинко В.С. Сучасні проблеми природокористування / В.С. Пинко, Т.В. Андрієць, Т.В. Короленко // Матеріали Дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Простір і час сучасної науки» (22-24 квітня 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/pinko-vs-andriets-t-v-korolenko-t-v-suchasni-problemi-prirodokoristuvannya-v-ukrayini/>
4. Сиякевич І.М. Екологічна політика: стратегія подолання екологічних загроз / І.М. Сиякевич – Львів, ЗУКЦ, 2011. – 332 с.
5. Loomis J., Helfand G. Environmental Policy Analysis for Decision Making. Springer, 2010, 365 p.
6. Siebert H. Economics of environmental theory and policy. Berlin, 1998, 187 p.
7. Soederbaum P. Ecological Economics. Political Economics Approach to Environment and Development. Earthscan, London, 2000, 287 p.

Ключові слова: система, екологічний менеджмент, екоринок, економічні інструменти охорони навколишнього середовища, екологічні стандарти.

Ключевые слова: система, экологический менеджмент, экорынок, экономические инструменты охраны окружающей среды, экологические стандарты.

Keywords: system, environmental management, environmental market, economic instruments for environmental protection, environmental standards.